

foto's Hans van den Bos

Evaluatie van het natuurbeheer

Natuurbeheerorganisaties zijn in de loop der jaren steeds kritischer gaan kijken naar het eigen natuurbeheer. Werd er vroeger nog veel beheerd vanuit het gevoel, tegenwoordig wordt het beheer vaak ondersteund door monitoring en de evaluaties hiervan. Inmiddels hebben veel natuurbeheerorganisaties hiervoor een eigen methodiek ontwikkeld. Hoe zijn deze methodieken eigenlijk ontstaan, hoe werkt het? En het belangrijkste: wat levert het op? Aan het woord drie medewerkers van drie grote natuurbeheerorganisatie over hun manier om het natuurbeheer te evalueren.

— Bart de Haan

Als eerste vertelt **Jan Holtland, adviseur Ontwikkeling en Beheer** over de gang van zaken bij Staatsbosbeheer.

Wordt het natuurbeheer bij jullie organisatie geëvalueerd en sinds wanneer gebeurt dat?

Door de jaren heen is onze evaluatie van het beheer nogal veranderd. Midden vorige eeuw werkten we met pluriforme beheersvisies per natuurgebied die onregelmatig werden geëvalueerd. Later werden dat beheersplannen die tienjaarlijks werden geëvalueerd en herzien. De beheersplannen kregen steeds meer een vast format. Omstreeks midden jaren negentig kwam er een omslag in het kader van de zelfstandiging van Staatsbosbeheer. We hebben in samenwerking met het ministerie van LNV een landelijke doelentaaal voor Staatsbosbeheer geformuleerd met kwaliteitsdefinities voor de doelen. Er werd vanaf toen gesproken over doeltypen en subdoeltypen. Een doeltype is bijvoorbeeld 'Droge heide en duinen', een van de subdoeltypen daarvan is 'Heide met struweel en bos'. Doelen werden gelegd op arealen (per gebied werd per doeltype een gewenst oppervlak vastgesteld) en ze dienden binnen tien jaar realiseerbaar te zijn. Om te kunnen evalueren waardoor doelen al dan niet gerealiseerd zijn, hebben we voor de (sub)doeltypes terreincondities bepaald, zoals bijvoorbeeld de range aan grondwaterstand en zuurgraad. Achteraf is dan snel te zien waardoor doelen niet gehaald zijn.

Toetsing vindt nu per gebied eens per tien jaar plaats, dit heet een 'Interne Kwaliteitsbeoordeling'. Elke vijf jaar wordt er per gebied een tussenbalans opgenomen. Zo'n 'lichte toetsing' duurt één of enkele dagen, een tienjaarlijkse kan meer dan een week duren afhankelijk van de oppervlakte en de problematiek van een gebied. Daarbij zijn naast boswachters ook deskundigen van het hoofdkantoor betrokken.

Doordat er nu veel geautomatiseerd en gestandaardiseerd is, kan je snel en goed een beoordeling uitvoeren. Toetsing dient twee doelen: (1) rapportage naar onder andere de LNV-minister en (2) leren beheren (inclusief monitoren).

Steekproefsgewijs worden de kwaliteitsbeoordelingen door een extern team van deskundigen getoetst. Zij beoordelen of de systematiek goed is uitgevoerd, en ook of beheer toereikend was. Dit gebeurt in zo'n vier gebieden per jaar.

Af en toe worden interne landelijke evaluaties gehouden. De vragen die hierbij aan de orde kunnen komen zijn: liggen de doelen op de juiste plek, wordt het beheer goed uitgevoerd, is er voldoende kennis en hoe gaat het met de landelijke kwaliteitsontwikkeling. Verder evalueren we om het jaar het beheer van een natuurtype, bijvoorbeeld vennen, natte schraallanden en duinen. Ook de jaarverslagen zijn een vorm van evaluatie. Verder wordt er vijfjaarlijks een audit op de gehele sturings-

systematiek van Staatsbosbeheer uitgevoerd door een extern bureau.

Hoe wordt er gecommuniceerd over de resultaten?

De rapportages van de evaluaties van het herstelbeheer worden breed verspreid, ook extern.

Het jaarverslag kent ook een populaire versie die breed verspreid wordt. We komen door tijdgebrek nog weinig toe aan externe communicatie over de ontwikkelingen in onze terreinen. We willen meer gaan samenwerken met andere partijen, bijvoorbeeld met Natuurmonumenten. De impact van evaluaties kan dan veel groter worden. Wij krijgen standaard de evaluaties van Natuurmonumenten en de Unie van bosgroepen. Ook ontvangen wij de evaluaties van de OBN deskundigenteams.

Wat was voor jou het belangrijkste resultaat dat uit de evaluaties kwam?

Herstelbeheer is zeer succesvol gebleken waar het gelukt is om verzuring, verdroging en vermessing op te lossen! Bijvoorbeeld in de duinen en de natte schraallanden. Met name hydrologische herstelmaatregelen leidden tot goede resultaten. Het ging onder andere beter met de flora, libellen en amfibieën. Helaas blijven de kritische broedvogels en dagvlinders nog vaak achter. Ook bij heidebeheer zijn successen te melden (terugdringen van vergrassing en vooruitgang van diverse kritische soorten). Bij het herstelbeheer konden we goed gebruik maken van de kennis die door de deskundigenteams OBN is ontwikkeld.

Wat was het meest verrassende resultaat?

Dat was voor mij de eerste landelijke OBN-evaluatie. Het bleek dat van de eerste maatregelen na vijf jaar landelijk al honderd soorten van de Rode Lijsten planten hadden geprofiteerd! Zo bleek het mogelijk om soorten die tot uitsterven gedoemd leken zoals waterlobelia, met behulp van het verwijderen van de sliblaag in vennen toch weer perspectief te bieden. Helaas gaat het met de grote insecten nog steeds slecht. Maar als de recente waarnemingen van de toename van de grauwe klauwier op de heide en de positieve berichten van de kieming van jeneverbes kloppen, dan zou het best zo kunnen zijn dat de effecten van verzuring nu echt afnemen. Voor de vennen is dat al eerder aangetoond, mogelijk geldt dat nu ook voor de heide.

Wat zie je als belangrijkste verbeterpunten voor jullie beheerevaluatie?

Er schort nog veel aan de communicatie naar buiten toe. Onze systematiek werkt op zich goed, maar het zou mooi zijn om op dit punt nauwer samen te werken met de andere natuurbeheerorganisaties. Daar wordt op dit moment ook hard aan gewerkt. We merken dat we nog verbeteringsslagen kunnen maken bij het beter integraal plannen van functies, daarbij moeten we beter dan tot nu toe, over de grenzen van onze terreinen heen kijken.

**Bart van Tooren, Hoofd afdeling Kwaliteitszorg
Natuurbeheer legt uit hoe de Vereniging
Natuurmonumenten beheersequivalentie aanpakt.**

Wordt het natuurbeheer bij jullie organisatie geëvalueerd en sinds wanneer gebeurt dat?

Eind jaren zeventig zijn met subsidie van LNV beheerplannen per gebied opgesteld. Er was nog geen formele wijze van het evalueren van deze plannen. In 1989 werd een beheersequivalentieprogramma standaardonderdeel van elk beheerplan. De overheid zat niet stil. In 1990 verscheen het Natuurbeheersplan en werd de EHS ontwikkeld. Later volgt een systeem van natuurdoeltypen en in 2000 kwam het Programma Beheer. Al deze ontwikkelingen waren voor Natuurmonumenten aanleiding om een behoefte die er al toch al was vorm te geven. Wij hebben toen een systeem van Natuurtypen ontwikkeld, met een daarbij behorend systeem van toetsbare doelen en monitoring. Natuurmonumenten ging over op een planningscyclus van zes jaar. Dit sloot aan bij de looptijd van de bestaande beheerplannen (looptijd twaalf tot achttien jaar) en bij Programma Beheer. Er is nu een Handboek Doelen en Monitoring. Met behulp hiervan zijn per gebied en per natuurtype doelen opgesteld voor flora, fauna en abiotiek. De toetsing van realisatie van de doelen vindt per gebied plaats tijdens een Kwaliteitstoets. Een Kwaliteitstoets is in principe een intern toetsingsmiddel, maar er worden regelmatig externen uitgenodigd. In 2000 werden de eerste toetsen gehouden. De werkwijze is recentelijk geëvalueerd. Het bleek te voldoen. Er komen nu wel aanpassingen. Zo worden recreatie en cultuurhistorie als optioneel onderdeel toegevoegd.

Naast doelen per gebied, zijn er binnen Natuurmonumenten ook landelijke doelen, vervat in de zogenaamde Doelstellingennota en in bijvoorbeeld de Bosnota, Graslandnota en de Nota cultuurhistorie. Om deze doelen te toetsen worden er landelijke evaluaties gehouden. Hierbij blijkt het proces (uitwisselen van kennis) vaak nuttiger dan het resultaat. Mijn afdeling is verantwoordelijk voor deze landelijke evaluaties. Daarnaast is er een commissie van externe deskundigen die de landelijke evaluaties beoordeeld. Er loopt nu een afspraak met het ministerie van LNV om in 2009 te starten met externe audits. Vanuit dit ministerie zijn er plannen om het terreinbeheer van onder andere Natuurmonumenten te certificeren. Ik hoop dat de huidige planningscyclus van Natuurmonumenten, inclusief bijvoorbeeld de kwaliteitstoetsen en de externe audits, daarvoor een goede basis kan vormen.

Over het algemeen ben ik tevreden met hoe het nu loopt. Gezien de korte tijd dat we er mee bezig zijn, is er veel bereikt. De organisatie van het natuurbeheer verloopt totaal anders dan vijftien jaar geleden. Zo gaat de monitoring veel gestructureerder. Er wordt beter nagedacht over keuzes.

Ik zet nog wel kanttekeningen. Niet elke Beheereenheid pakt de kwaliteitstoets goed op. De vragenlijst die bij de Kwaliteitstoets hoort, werkt soms verlamdend. Gebrek aan middelen kan er ook toe leiden dat de eenvoudig te realiseren veranderingen worden ingevoerd, maar lastige zaken blijven liggen. Verder wil ik waarschuwen voor een al te grote bureaucratie. Ook kan en moet de implementatie van de resultaten van de landelijke evaluaties beter. En het blijft heel belangrijk om resultaten van recent onderzoek goed bij iedereen onder de aandacht te brengen. Zo heeft het verhaal van Rob Bijlsma (verstoring van grondbroeders door recreanten, red.) in enkele gevallen geleid tot het verleggen van wandelpaden.

Hoe wordt er gecommuniceerd over de resultaten?

De interne interviews, waarbij bijvoorbeeld de beheerders van onze laagveengebieden bij elkaar kwamen kijken, zijn verdwenen. Een groot gemis. Themadagen zijn hiervoor in de plaats gekomen. Op een themadag wordt de kennis van bijvoorbeeld het beheer van natte schraallanden intern uitgewisseld. Onderlinge uitwisseling van kennis en resultaten tussen natuurbeheerorganisaties is nog zeer beperkt. Landelijke evaluaties komen in het personeelsblad, daarnaast gaan ze naar vakbladen, naar Staatsbosbeheer, de Landschappen, de landelijke overheid, en komt het in ons blad Van Nature. We willen laten zien hoe we bezig zijn, we doen veel van ons werk tenslotte met belastinggeld van de burgers. Verder hopen we dat onze evaluaties ook voor andere beheerders inspiratie bieden.

Wat was voor jou het belangrijkste resultaat uit de evaluaties?

Dat is het functioneren van het systeem van kwaliteitstoetsing zelf. De kwaliteitstoetsen zijn in korte tijd een onmisbaar en zeer inspirerend instrument geworden. De landelijke evaluaties leverden vaak verrassende resultaten op, al meen je de organisatie nog zo goed te kennen. Neem nou de landelijke evaluaties van de jacht. Het is opvallend dat er veel reewildbeheer bij ons plaatsvindt vanuit verkeersveiligheid. Maar het is nooit bewezen dat dit effectief is. Ik begrijp het wel, bij een ongeluk wil je als beheerder kunnen zeggen dat je er alles aan gedaan hebt. Belangrijk was ook de omschakeling in het heidebeheer; van grootschalig naar kleinschalig. Dit leverde goede resultaten op.

Wat was het meest verrassende resultaat?

Dat je akkerbeheer goed kan uitvoeren, maar dat dit nog niet betekent dat je goede resultaten behaalt. Herintroductie van specifieke akkerplanten is misschien toch nodig (zie Vakblad december 2005 –red).

Wat zie je als belangrijkste verbeterpunten?

Ik wil inzetten op uitvoering van de aanbevelingen uit de landelijke evaluaties, meer snelle en beknopte evaluaties en meer de boer op. Veder zou ik een betere samenwerking willen bij de beheerevaluatie met andere natuurbeheerorganisaties.

Tenslotte licht *Sietske Rintjema, Medewerker Natuurkwaliteit, het evaluatiebeleid van It Frykske Gea toe.*

Wordt het natuurbeheer bij jullie organisatie geëvalueerd en sinds wanneer gebeurt dat?

De enige echt formele wijze van evaluatie van het natuurbeheer is de afrekening voor Programma Beheer. Eens per zes jaar dienen wij hiervoor monitoringgegevens aan te leveren waaruit afgeleid wordt of het aangevraagde natuurresultaat inderdaad is behaald. Daarnaast zijn wij bij gesubsidieerde projecten vaak gehouden aan eisen met betrekking tot monitoring.

Intern werken we met zogenaamde beheersvisies. De looptijd van een beheersvisie is 25 jaar. In elke beheersvisie is, naast een hoofdstuk 'inventarisatie en evaluatie' en een hoofdstuk 'doelstellingen, beheer en inrichting', een hoofdstuk over de monitoring opgenomen. In principe wordt er elke vijf jaar een zogenaamde tussentijdse evaluatie gehouden. Hierbij wordt, aan de hand van inventarisatiegegevens en uitgevoerde inrichtings- en beheersmaatregelen bekeken in hoeverre we op de goede weg zitten om de doelstellingen te behalen. Ook wordt dan afgesproken wat we de volgende vijf jaar moeten gaan doen aan beheer en inrichting. We hebben een spreadsheet waarop te zien is welk gebied wanneer toe is aan de evaluatie. Soms wijken we hier vanaf, als er bijvoorbeeld een belangrijke monitoring is afgerond, als zich ergens problemen voordoen, of als er sprake is van processen die beter even afgewacht kunnen worden. Sowieso moet onze werkplanprocedure nog wat beter van de grond komen. In de districten moet men het belang ervan meer gaan inzien. Afhankelijk van de doelstellingen voor een bepaald gebied komen ook zaken als cultuurhistorie aan bod. Niet van elke tussentijdse evaluatie verschijnt een rapport, meestal kan worden volstaan met een afsprakenlijstje. Vlak voordat er weer een nieuwe beheersvisie dient te worden ontwikkeld wordt er meestal wel wat extra aandacht besteed aan de evaluatie en verschijnt er meestal een uitgebreide rapportage. Dat klinkt misschien allemaal vrij formeel, maar zoals gezegd gaan we best flexibel met deze procedure om. We reageren ook op wat het veld vraagt.

Hoe wordt er gecommuniceerd over de resultaten?

Monitoringrapportages worden zowel intern als extern verspreid. Ze gaan bijvoorbeeld naar de koninklijke bibliotheek, collega-beheerders, relevante overheden en relevante Particuliere Gegevensbeherende Organisaties. Ieder jaar stelt de afdeling Natuurkwaliteit een Inventarisatiejaarverslag op, waarin een overzicht van de onderzoeksresultaten wordt gepresenteerd. Dit rapport wordt de laatste jaren ook naar de pers gestuurd, die er vrijwel altijd wel een paar leuke 'krenten' uitpikt.

Omdat wij met veel organisaties in overleg zijn, zoals gemeenten, provincies en waterschappen, kunnen wij via veel

kanalen de resultaten gebruiken in de communicatie. Op dit moment zijn bijvoorbeeld veel gemeenten bezig met een ecologische basiskaart. Hierbij zijn wij vaak betrokken. Ook is er een digitale natuuratlas voor Friesland waar aan meegewerkt wordt, en zijn er landelijke initiatieven op het gebied van het beschikbaar maken van natuurinformatie (denk bijvoorbeeld aan www.waarneming.nl en www.ecogrid.nl). Er schuilt overigens wel een gevaar in het openbaar maken van je gegevens. Naast het feit dat achter elk gegeven een verhaal zit, bestaat er ook kans op misbruik.

Wat was voor jou het belangrijkste resultaat dat uit de evaluaties kwam?

De verkweldering van een zomerpolder op het Noorderleech, langs de Friese Waddenkust! Dit project kende eerst veel verzet, er waren risico's en het verkwelderen van een zomerpolder was nog niet eerder op deze manier uitgevoerd, door het doorsteken van de zomerkade op drie verschillende plaatsen. Gelukkig was het een groot succes. Het heeft zelfs internationaal de aandacht getrokken. Er gaan nog artikelen verschijnen. Ook komt er nog een populaire samenvatting van het monitoringsrapport.

Met de vogels van overjarig waterriet (denk aan baardman, grote karekiet en snor) gaat het daarentegen slecht. Het voorstel om jaarlijks een wisselend percentage riet te laten staan, leidt tot verbossing, omdat rietpachters vaak niet bereid zijn het niet gemaaide deel een jaar later wel weer mee te nemen bij het maaien. Er is nog geen oplossing. Het beheer van overjarige riethoeken zo nu en dan in eigen hand nemen is duur, maar wellicht wel de oplossing.

Wat was het meest verrassende resultaat?

De sterke toename van diverse soorten broedende ganzen. Toen ik begon bij It Fryske Gea, zo'n dertien jaar geleden, was dat nog nauwelijks denkbaar. Nu broeden in vrijwel elk moerasgebied flinke aantallen grauwe ganzen, en lokaal ook kol-, brand-, Nijl-, Canadese en andere soorten ganzen. Ik ben erg benieuwd waar dit heen gaat, maar vind het zeker een hele interessante en spannende ontwikkeling. Ook is het best wel verrassend dat de enorme inspanningen voor weidevogels tot dusverre nog niet of nauwelijks tot resultaten hebben geleid, hoewel dit niet primair een natuurbeheer- maar eerder een landbouwaangelegenheid is.

Wat zie je als belangrijkste verbeterpunten?

Ik ben redelijk tevreden over hoe we het natuurbeheer momenteel evalueren. Wel hoop ik op meer continuïteit. We zijn met weinig mensen en het budget is niet altijd gegarandeerd. Leuk is het dat de wijze tot evalueren van het natuurbeheer spontaan is ontstaan en niet zozeer is bedacht. Wel is er door contact met overheden en andere natuurbeheerorganisaties hier en daar natuurlijk wat aangescherpt. Graag zou ik gegevens die her en der worden verzameld nog beter samengebracht (en beschikbaar gesteld) willen zien, en wel zo dat ze optimaal gebruikt en ingezet kunnen worden bij de bescherming van de natuur. ♦

foto: Bea Claessens

2007: het jaar van het zwijn?

— Bea Claessens

Volgens de Chinese horoscoop begon februari 2007 het jaar van het zwijn. Volgens de horoscoop zouden er abnormaal veel natuurrampen voorkomen. Dat hebben ze op de Veluwe geweten, het zwijn speelde de hoofdrol in de regionale pers met verhalen over aantallen, ongelukken en overlast. Wat is waar van al die verhalen, wat zijn de feiten?

Er lopen er 6000 en het mogen er maar 800 zijn. De discussie over aantallen varkens is best lastig te volgen. Over welke aantallen gaat het? Belangrijk is het onderscheid tussen voorjaars- en zomerstand en het onderscheid tussen doel- en werkelijke stand.

Om te beginnen: de voorjaarsstand is de stand voordat er biggen zijn geworpen. Eigenaren